

objective necessity of the formation of positive motivation towards keeping and strengthening their own health and a healthy lifestyle.

The second socio-pedagogical condition of formation of the health and creative competence of the pupils is identified as creating educational and health-improving, interactive environment (society) of general educational institutions.

The third socio-pedagogical condition is determined by the system of interactive technologies of socio-pedagogical support of system health and creative activity and its subjects. Under the socio-pedagogical support we understand the kind of socio-pedagogical work aimed at social care, care and support of children and young people to overcome life's difficulties, to preserve and increase their social status.

It is disclosed socio-pedagogical mechanisms and some author's interactive technologies, their introduction into the educational process in secondary schools. The article deals with the problem of social-pedagogical foundations of upbringing health-creative competence of secondary school pupils.

The authors have proved that the health and creative competence of the pupils of secondary educational institution forms under the optimal effects of social, cognitive, axiological, moral, physical, motivational, emotional factors, structured in educational and health environment of named establishments with properties of sustainable socio-directed psychological and moral-somatic support of health and creative activity of the pupils. The article considers the methods of socially-pedagogical accompaniment of their health creative activity at the competent level.

The results of socio-pedagogical research offers that the problems of projective design of educational technologies, forming health and creative motivation, needs, morality, their conscious value attitude to the social and moral health, personal culture of human health require further scientific study.

Key words: *moral and social health, health and creative competence, an interactive technology, motivation, educational environment, socio-pedagogical conditions, society, social support.*

УДК 378.14: 372. 857

Н. Б. Грицай

Рівненський державний гуманітарний університет

МЕТОДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧИТЕЛЯ БІОЛОГІЇ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Метою статті є розкриття сутності методичної діяльності вчителя біології та визначенні її видів. З'ясовано зміст навчальної, виховної, корекційно-розвивальної, культурно-просвітницької, соціально-педагогічної, організаційної, науково-дослідницької, профільно-предметної та методичної діяльності вчителя. Визначено функції методичної діяльності педагога. Схарактеризовано види методичної діяльності вчителя біології. Встановлено, що методична діяльність майбутніх учителів біології відбувається під час аудиторних занять, самостійної, навчально-дослідної роботи студентів, на педагогічних практиках. Подальшого дослідження потребує проблема формування відповідних методичних компетенцій майбутніх учителів біології.

Ключові слова: *методика навчання біології, методична підготовка, діяльність, професійна діяльність, методична діяльність, види методичної діяльності, майбутні вчителі біології.*

Постановка проблеми. В умовах реформування системи освіти України все актуальнішою стає проблема вдосконалення професійної

підготовки майбутніх учителів біології. Зокрема, у вищому навчальному закладі необхідно сформувати у студентів методичну готовність до виконання педагогічної діяльності в загальноосвітній школі, ознайомити майбутніх фахівців з основними видами професійної діяльності, які їм належить виконувати в подальшій роботі. Зміст методичної підготовки студентів в умовах ВНЗ має передбачати поетапне формування методичних умінь і навичок, методичних компетенцій у ході засвоєння методичної діяльності вчителя.

Аналіз актуальних досліджень. Проблеми професійної підготовки вчителів біології в Україні вивчали О. Біда, К. Ліневич, М. Колесник, В. Оніпко, В. Танська, С. Трубачова, Ю. Шапран, С. Яланська. Окремі аспекти методичної підготовки студентів-біологів розглядали Т. Буяло, Т. Бондаренко, В. Вербицький, С. Вовк, Г. Жирська, Н. Міщук, І. Мороз, А. Степанюк, Я. Фруктова, О. Цуруль, Л. Шаповалова та ін. Методична діяльність учителя біології та її види ще не були предметом спеціального дослідження українських учених.

Мета статті – розкрити сутність методичної діяльності вчителя біології та виокремити її види; схарактеризувати кожен із видів методичної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Професійна діяльність учителя будь-якого предмета за своїм характером належить до творчих видів діяльності. Проте засвоєння студентами основних видів професійної діяльності не може бути самоціллю, адже важливішим є те, що така діяльність формує особистість майбутнього фахівця.

Погоджуємося зі словами К. Абульханової-Славської, яка підкреслює: «Особистість розвивається і виявляється ширше будь-якої своєї конкретної діяльності. ... Не тільки реалізація себе в діяльності, а й становлення і розвиток через діяльність – такий шлях формування особистості» [1, 215].

Психологічні аспекти професійно-педагогічної діяльності розглядали Б. Ананьєв, Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Н. Талізін, Д. Ельконін та інші вчені.

Н. Верещагіна стверджує, що в педагогічній літературі наявні кілька підходів до розгляду поняття «педагогічна діяльність учителя»: 1) як сукупності певних дій (дії сформульовано або відповідно до структури поняття діяльності, або відповідно до тимчасової послідовності їх виконання); 2) як процесу розв'язання педагогічних задач, компоненти педагогічної діяльності пов'язані з етапами цього процесу й видами педагогічних задач; 3) як діяльності з організації педагогічного процесу, у якому компоненти педагогічної діяльності пов'язані зі структурою та розвитком педагогічного процесу [4, 136].

У наукових джерелах діяльність учителя найчастіше розглядають як сукупність таких її видів: загальнопедагогічна, предметна (наприклад, математична) і методична діяльність (В. Любичева, В. Монахов,

Г. Саранцев); загальнопедагогічна, професійно-педагогічна та професійно-методична діяльність (М. Кудайкулов) та ін.

М. Рагуліна у структурі діяльності педагога визначила такі компоненти:

- *проектувальний* (виконувати перспективне планування стратегічних, тактичних і оперативних завдань і способів вирішення; планувати результати, які необхідно досягнути на завершення тієї чи іншої роботи; проектувати зміст навчального предмета та власну педагогічну діяльність);

- *організаторський* (організувати групову й індивідуальну роботу учнів; проводити ділові навчальні ігри, дискусії, тренінги; діагностувати пізнавальні можливості й результати пізнавальної діяльності; оцінювати результати навчальної роботи, відповідність досягнутого рівня нормативному; здійснювати корекцію навчальної діяльності);

- *комунікативний* (будувати взаємодію учнів і педагога залежно від мети, змісту, форм організації, методів навчання; встановлювати доброзичливі довірливі взаємостосунки з учнями; мотивувати учасників педагогічного процесу до подальшої діяльності);

- *гностичний* (отримувати нові знання з різних джерел, із дослідження власної діяльності; аналізувати педагогічні ситуації та формулювати педагогічні задачі, виділяти головне під час добору та структурування навчального матеріалу; виконувати пошукову, евристичну діяльність; вивчати, узагальнювати й упроваджувати передовий педагогічний досвід);

- *конструктивний* (відбирати й композиційно структурувати зміст навчальної та виховної інформації на подальших заняттях; програвати різні варіанти побудови занять в умовах системи приписів, технічних засобів навчання, певного часу, впродовж якого повинне бути вирішене конкретне завдання, добирати форми організації, методи й засоби навчання; конструювати нові педагогічні технології навчання, виконувати контроль за навчальною діяльністю учнів) [6].

Дослідниця О. Таможня у професійній діяльності вчителя, крім методичної, вирізняє навчально-виховну, соціально-педагогічну, корекційно-розвивальну, культурно-просвітницьку та організаційно-управлінську діяльність [7, 108].

У монографії О. Арбузової вказано вісім видів професійної діяльності вчителя біології: профільно-предметна, інформатико-біологічна, методико-технологічна, навчально-виховна, соціально-педагогічна, культурно-просвітницька, науково-методична, організаційно-управлінська [2, 324–325].

О. Шабашова дещо по-іншому тлумачить види діяльності вчителя, як от: аналіз; планування й конструювання; організація діяльності учнів і управління цією діяльністю на різних етапах навчального процесу; оцінювання своєї діяльності та діяльності учнів [8]. Отже, йдеться про аналітичну, проектувально-конструктивну, організаційно-управлінську та оцінювальну діяльність.

Результати теоретичного аналізу наукової літератури дали змогу визначити та схарактеризувати провідні види діяльності сучасного вчителя біології (табл. 1).

Таблиця 1

Види професійної діяльності вчителя біології

<i>Вид діяльності</i>	<i>Сутність професійні завдання діяльності</i>
Навчальна	Реалізація навчального процесу відповідно до навчальної програми, формування в учнів необхідних компетенцій
Виховна	Всебічне виховання школярів (моральне, естетичне, екологічне, трудове, фізичне, патріотичне, санітарно-гігієнічне, статеве), формування ціннісних орієнтацій учнів
Корекційно-розвивальна	Реалізація особистісно орієнтованого підходу до навчання та розвитку школярів; організація навчання й виховання учнів з урахуванням корекції відхилень у розвитку
Культурно-просвітницька	Формування загальної культури школярів
Соціально-педагогічна	Надання допомоги в соціалізації учнів; проведення профорієнтаційної роботи; встановлення контакту з батьками й допомога їм у сімейному вихованні; спілкування в полікультурному та багатонаціональному колективі
Організаційна	Організація екскурсій, позакласних заходів, роботи біологічних гуртків, фенологічних спостережень, роботи в кутку живої природи; забезпечення охорони здоров'я та життєдіяльності школярів
Науково-дослідницька	Проведення власних наукових досліджень, керівництво науково-дослідницькими роботами учнів у МАН
Профільно-предметна	Реалізація фундаментальних знань, умінь і навичок з біологічних наук, підвищення фахового рівня шляхом вивчення спеціальної літератури, робота з вивчення флори й фауни рідного краю, природоохоронна діяльність
Методична	Планування різних видів занять, добір і поєднання ефективних форм, методів і засобів навчання, використання в навчальному процесі інноваційних технологій навчання

Попри неоднозначність поглядів на види професійної діяльності педагога варто зазначити, що особливе місце належить методичній діяльності.

У результаті наукового пошуку встановлено, що методичну діяльність характеризують як: 1) методичну роботу, пов'язану із самоосвітою педагога, роботою з дидактичними засобами, підвищенням кваліфікації у предметній галузі; 2) діяльність, пов'язану з навчанням конкретного предмета; 3) сукупність відносно самостійних умінь із чітко вираженою специфікою у структурі професійно-педагогічної діяльності [9, 21].

Учений-методист О. Таможня тлумачить методичну діяльність як діяльність з освіти, розвитку й виховання учнів засобами предмета, що забезпечується різноманітними формами, методами та засобами навчально-виховного процесу [7, 108].

Н. Ерганова методичну діяльність трактує як самостійний вид професійної діяльності педагога з проектування, розроблення й конструювання, дослідження засобів навчання, які дають змогу здійснювати регуляцію навчальної діяльності з окремого предмета чи циклу навчальних дисциплін [9, 21].

Дослідниця О. Куцевол зазначає, що методична діяльність як важлива складова фахової компетенції сучасного вчителя, – це «поєднання інтелектуальної та практичної діяльності, спрямованої на створення моделі майбутньої предметно-педагогічної взаємодії з учнями, проектування, конструювання й реалізацію її змісту й технології в навчально-виховному процесі з метою більш ефективного впливу на розвиток школярів засобами словесного мистецтва» [5, 17].

Інтерпретуючи подане визначення, можна стверджувати, що методична діяльність учителя біології охоплює теоретичну та практичну діяльність, спрямовану на проектування, конструювання й реалізацію змісту шкільного курсу біології, форм, методів і засобів навчання з метою більш ефективного впливу на розвиток учнів засобами живої природи.

Н. Ерганова констатує, що мета методичної діяльності – обслуговування практики навчання. Науковець визначила п'ять функцій методичної діяльності: 1) *аналітична*; 2) *проектувальна* – пов'язана з перспективним плануванням і розробленням змісту навчання, плануванням і підготовкою навчальної діяльності; 3) *конструктивна*, що охоплює систему дій, пов'язаних із плануванням заняття, представленням форм подачі навчального матеріалу, які призводять до взаємодії педагога й учнів; 4) *нормативна*, яка сприяє виконанню освітніх стандартів, вимог навчальних програм, умов реалізації навчального процесу в певному типі навчального закладу; 5) *дослідницька* [9, 22].

Н. Верещагіна стверджує, що в ході методичної діяльності вчителі реалізують навчальну, аналітичну, дослідницьку, проектувальну, організаційну, комунікативну, рефлексивну, діагностичну й коректувальну функції [4, 137].

З огляду на означені функції є підстави для виокремлення відповідних видів (у деяких джерелах – напрямів, структурних елементів) методичної діяльності.

Зокрема, згадувана Н. Верещагіна визначила такі структурні елементи методичної діяльності: навчальна, аналітична, дослідницька, проектувальна, організаційна, комунікативна, рефлексивна, діагностична, коректувальна діяльність [4, 137–138].

О. Таможня вказує як види методичної діяльності пізнавальну, проектно-конструкційну, навчальну (практичну педагогічну), оцінно-корекційну та науково-дослідницьку діяльність [7, 173]. О. Арбузова вважає ці види напрямами методичної діяльності й додає до їх переліку виховну діяльність [3, 318].

У контексті проведеного дослідження встановлено та схарактеризовано основні види методичної діяльності вчителя біології (табл. 2).

Таблиця 2

Характеристика видів методичної діяльності вчителя біології

<i>Вид діяльності</i>	<i>Сутність</i>
Проектувальна	Складання календарно-тематичного планування, конспекту уроку біології, екскурсії, сценарію позакласного заходу, плану роботи гуртка; постановка навчально-виховних завдань з предмета на кожному уроці, проектування рівня навчальних досягнень, компетенцій учнів
Конструктивна	Раціональне поєднання форм і методів навчання; структурування змісту навчального матеріалу; планування й оформлення кабінету біології, куточка живої природи; розроблення дидактичного матеріалу різного рівня складності
Організаційна (організаційно-методична)	Організація масових заходів з біології, гурткової роботи, клубів і товариств, агітбригад, тренінгів, індивідуальної та групової роботи учнів на уроці; організація різноманітних форм контролю навчальних досягнень школярів
Комунікативна	Встановлення необхідного контакту з учнями, формування доброзичливих стосунків; емоційно забарвлене подання навчального матеріалу, варіювання інтонацією під час розповіді; керування собою під час педагогічного спілкування
Аналітико-діагностична	Розроблення діагностичного інструментарію, встановлення рівня навчальних досягнень учнів; аналіз навчальної ситуації на уроці, ефективності застосовуваних форм, методів і засобів діяльності, підходів до учнів, адекватності завдань тощо; аналіз і оцінювання результатів уроку, розроблення стратегії навчання учнів відповідно до їхніх індивідуальних особливостей
Рефлексивна	Оцінювання результатів власної діяльності, усвідомлення рівня своєї професійної підготовки
Гностична	Вивчення науково-педагогічної та методичної літератури; відвідування майстер-класів, методичних об'єднань учителів біології; узагальнення й систематизація перспективного педагогічного досвіду
Технологічна (технологічно-методична)	Ознайомлення із сучасними технологіями навчання, використання інформаційних технологій у навчанні біології, створення предметного середовища
Дослідницька (науково-методична)	Організація та проведення педагогічного експерименту в умовах реального навчально-виховного процесу, з урахуванням відповідних індивідуальних і вікових особливостей учнів; перевірка ефективності певних форм, методів і засобів навчання залежно від віку учнів та рівня їхньої підготовленості; виконання наукового дослідження з теорії та методики навчання біології в межах викладання предмета «Біологія»

У майбутніх учителів біології засвоєння методичної діяльності в умовах вищого навчального закладу відбувається шляхом формування методичних компетенцій під час аудиторних занять із дисципліни «Методика навчання біології» (лекції, практичні й лабораторні заняття), самостійної, навчально-дослідної роботи студентів, вивчення курсів

методичного спрямування, на педагогічних практиках тощо. Залучення студентів до методичної діяльності відбувається також за допомогою розв'язання методичних задач різного рівня складності. Важливим етапом розвитку методичної діяльності майбутніх педагогів є формування в них індивідуального методичного стилю – власного методичного «почерку», який відповідає індивідуальним особливостям кожного студента

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, методична діяльність учителя біології передбачає теоретичну та практичну діяльність, спрямовану на проектування, конструювання та реалізацію змісту, форм, методів і засобів навчання біології з метою більш ефективного впливу на розвиток учнів засобами живої природи. Відповідно до функцій методичної діяльності визначають її види, як-от: організаційна, проектувальна, конструктивна, комунікативна, аналітико-діагностична, рефлексивна, дослідницька, гностична, технологічна діяльність.

У ході методичної підготовки майбутніх учителів біології у вищому навчальному закладі необхідно ознайомити їх з основними видами методичної діяльності вчителя біології та сформуванню відповідні методичні компетенції.

Перспективи подальших досліджень полягають у тому, щоб встановити та схарактеризувати етапи й рівні засвоєння студентами основних видів методичної діяльності вчителя біології, описати методику формування методичних компетенцій майбутніх педагогів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Наука, 1980. – 335 с.
2. Арбузова Е. Н. Методическая система обучения студентов-биологов на основе инновационного учебно-методического комплекса : монография / Е. Н. Арбузова. – Омск : Изд-во ОмГПУ, 2011. – 434 с.
3. Арбузова Е. Н. Проектирование рефлексивной системы обучения применением инновационного учебно-методического комплекса по методике обучения биологии : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / Арбузова Елена Николаевна. – М., 2015. – 414 с.
4. Верещагина Н. О. Методическая подготовка бакалавров и магистров в области географического образования : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / Верещагина Наталья Олеговна. – Санкт-Петербург, 2012. – 434 с.
5. Куцевол О. М. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська література)» / О. М. Куцевол. – К., 2007. – 44 с.
6. Рагулина М. И. Компьютерные технологии в математической деятельности педагога физико-математического направления : монография / М. И. Рагулина. – 2-е изд., стереотип. – М. : ФЛИТА, 2011. – 118 с.
7. Таможняя Е. А. Система методической подготовки учителя географии в педагогическом вузе в условиях модернизации образования : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / Таможняя Елена Александровна. – М., 2010. – 490 с.

8. Шабашова О. В. Теория и методика обучения математике: типовые профессиональные задания : учебно-методическое пособие / О. В. Шабашова. – Орск : Изд-во ОГТИ, 2010. – 123 с.

9. Эрганова Н. Е. Методика профессионального обучения : учеб. пособие для студ. высш. учебн. заведений / Н. Е. Эрганова. – М. : Издательский центр «Академия», 2007. – 160 с.

РЕЗЮМЕ

Грицай Н. Б. Методическая деятельность учителя биологии как педагогическая проблема.

Цель статьи – раскрытие сути методической деятельности учителя биологии и определение ее видов. Выяснено содержание учебной, воспитательной, коррекционно-развивающей, культурно-просветительской, социально-педагогической, организационной, научно-исследовательской, профильно-предметной и методической деятельности. Определены функции методической деятельности педагога. Охарактеризованы виды методической деятельности учителя биологии. Установлено, что методическая деятельность осуществляется на аудиторных занятиях, при организации самостоятельной, учебно-исследовательской работы студентов, на педагогических практиках. Дальнейшего исследования требует проблема формирования соответствующих методических компетенций будущих учителей биологии.

Ключевые слова: методика обучения биологии, методическая подготовка, деятельность, профессиональная деятельность, методическая деятельность, виды методической деятельности, будущие учителя биологии.

SUMMARY

Grytsai N. The methodical activity of a biology teacher as a pedagogical problem.

The purpose of the article is to outline the essence of the methodical activity of a biology teacher and determining its types. The article reveals the essence of biology teacher's methodical activity. The teacher professional activity has been analyzed. The essence of educational, correctional and developmental, cultural, social, organizational, research, profile, substantive and methodological activities has been revealed.

The author has presented the views of the scientists upon the methodological interpretation of the teachers. The article has established that the methodological activity of a biology teacher covers the theoretical and practical efforts in planning, design and implementation of the school biology course content, the forms, the methods and means of training to impact the pupils' development by nature. The functions of methodical teachers' activity have been disclosed.

The author has determined and characterized the kinds of methodical activity of a biology teacher. The design-constructive activity consists of thematic planning, planning tours, the educational event, and workshop; formulation the educational objectives of each lesson design the students' competence; analysis and structuring the content of teaching material. The organizational activity is composed of organization the public events of biology, club work, clubs and societies, training, group work in the classroom; organization of various forms of control of educational students' achievements.

The reflective activity is embodied in the teacher's own evaluation of the results, efficiency, the forms, the methods and tools of adequacy tasks assigned to the students; awareness of its theoretical and vocational training. The technological activity includes the exploring of new technologies studying how to use information technology in teaching the biology.

The research activity envisages organization and conducting the pedagogical experiment in a real educational process. The methodical activity of the future teachers of

biology take place in the classroom lessons during studying the subject «The methods of teaching the biology» (lectures, practical and laboratory classes), during the students' independent and research work, studying courses of methodological guidance, in teaching practices and more.

The further research problem requires the formation of the methodical competence of future teachers of biology.

Key words: *the methods of teaching biology, methodical training, professional activity, methodical activity, the types of methodical activity, future teachers of biology.*